

णमो समणस्स भगवओ महावीरस्स  
श्री सौधर्मबृहत्तपागच्छीय विश्वपूज्य  
प्रातः स्मरणीय प्रभु श्रीमद्विजय राजेन्द्रसूरीश्वर पट्टप्रभावक चर्चाचक्रवर्ती परमपूज्य  
आचार्यदेव श्रीमद् विजय धनचन्द्रसूरीश्वर साहित्यविशारद विद्याभूषण  
श्रीमद् विजय भूपेन्द्रसूरीश्वर व्याख्यानवाचस्पति श्रीमद् विजय  
यतीन्द्रसूरीश्वर. शान्तमूर्ति कविरत्न श्रीमद् विजय  
विद्याचन्द्रसूरीश्वर गुरुभ्यो नमः  
सकलागम रहस्यवेदी कलिकाल सर्वज्ञकल्प-विद्वन्मान्य प्रातःस्मरणीय

प्रभु श्रीमद् विजय राजेन्द्रसूरीश्वर निर्मित  
अभिधान राजेन्द्र कोष

卐 षष्ठमो भागः 卐

[द्वितीय संस्करण]

-: प्रकाशक :-

शान्तमूर्ति आचार्यदेव श्रीमद्विजय विद्याचन्द्रसूरीश्वर पट्टालंकार  
परमपूज्य तीर्थप्रभावक साहित्यमनीषी आचार्यदेव  
श्रीमद्विजय जयन्तसेनसूरीश्वरजी महाराज  
एवं संयमवयःस्थविर मुनिराजश्री शान्तिविजयजी महाराज  
के उपदेश से

अ. भा. श्री सौधर्मबृहत्तपागच्छीय जैन श्वेताम्बर त्रिस्तुतिक संघ  
प्रदत्त द्रव्यसहाय से

श्री अभिधान राजेन्द्र कोष प्रकाशन संस्था, अहमदाबाद.

卐 सर्व अधिकार प्रकाशक को स्वाधीन हैं 卐

श्री वीर संवत् २५१३

प्रति : १०५०

श्री राजेन्द्रसूरि संवत् ७८

ईस्वी मन १९८६

मूल्य : संपूर्ण सेट (७ भागका) २५०१

(दो हजार पांचसो एक रुपये)

## प्राप्तिस्थान

श्री अभिधान राजेन्द्रकोप प्रकाशन संस्था  
C/o श्री राजेन्द्रसूरि जैन ज्ञान मन्दिर,  
रतनपोल, श्री राजेन्द्रसूरि चोक, अहमदाबाद.

मुद्रक : पं. मफतलाल झवेरचंद गांधी  
नयन प्रि. प्रेस, का. २-६१  
गांधीरोड, ढीकनावाडी, अहमदाबाद-१

### Prof. Sylvain Levi University of Paris :-

After 5 years of Abhidhan Rajendra's continuous perusal, I can affirm that no real Indologist can dispense with a copy of this wonderful work. In its special compass, it surpasses even that jewel of lexicography, the Petersburg Dictionary. Here we have not only a complete register of words warranted by references and quotations, but a full survey of thoughts, beliefs, legends lying beyond the words. Whatever is the matter I happen to deal with, I begin with consulting my Rajendra and I never fail to get some useful information. Shall we ever have anything alike in the field of Brahmanism and Buddhism?

**Prof. Siddheshwar Varma, M. A.**- Professor of Sanskrit, Prince of Wales College, Jammu (Kashmir)

"The Abhidhan Rajendra in my opinion is a colossal work which reflects credit on Indian industry and scholarship. A special feature of the work is the rich bibliographical material hitherto absolutely unknown to the world."

जेण मीमीए तेणं, रङ्गके सा हवह चूडा ॥ ३६३ ॥

वाक्यं तु पूर्वभणितं—वाक्यशुद्धयध्ययनेऽनेकप्रकारमुक्तं धर्मे—चारित्ररूपे रतिकारकाणि—रतिजनकानि तानि च वाक्यानि, येन कारणेन अस्यां चूडायां तेन निमित्तेन रति-वाक्यैषा चूडा, रतिकर्तृणि वाक्यानि यस्यां सा रतिवा-क्या इति गाथार्थः ।

इह च रत्यभिधानं सम्यक्सहनेन गुणकारिणीत्वोपदर्श-नार्थम् । आह च—

जह नाम आउरस्सिह, सीवण्णजेसु कीरमाणेसु ।

जंतणमपत्थकुच्छाऽऽ-मदोसविरई हिअकरी उ ॥३६४॥

यथा नामेति—प्रसिद्धमेतत् आतुरस्य—शरीरसमुत्थेन आगन्तुकेन वा व्रणेन ग्लानस्य इह—लोके सीवन-च्छेद्येषु—सीवनच्छेदनकर्मसु क्रियमाणेषु सत्सु—कि-मित्याह—यन्त्रणं गलयन्त्रादिना अपथ्यकुत्सा—अपथ्यप्र-तिषेधः आमदोषविरतिः—अजीर्णदोषनिवृत्तिः हितकारि-ण्येव विपाकसुन्दरत्वादिति गाथार्थः ।

दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—

अट्टविहकम्मरोगा-उरस्स जीवस्स तह तिगिच्छाए ।

धम्मे रई अधम्मे, अरई गुणकारिणी होइ ॥३६५॥

अष्टविधकर्मरोगातुरस्य—ज्ञानावरणीयादिरोणेण भावग्लान-स्य जीवस्य—आत्मनः तथा—तेनैव प्रकारेण चिकित्साया-म्—संयमरूपायां प्रकान्तायामस्नानलोचादिना पीडाभवेऽपि धर्मे—श्रुतादिरूपे रतिः—आसक्तिः अधर्मे—तद्विपरीते अरतिः—अनासक्तिः गुणकारिणी भवति, निर्वाणसाधक-त्वेनेति गाथार्थः ।

एतदेव स्पष्टयति—

सज्झायसंजमतवे, वेआवच्चे अ भाणजोगे अ ।

जो रमइ नो रमइ असं-जमम्मि सो वच्चई सिद्धि ॥३६६॥

स्वाध्याये—वाचनादौ संयमे—पृथिवीकायसंयमादौ तपसि-अनशनादौ वैद्यावृत्त्ये च—आचार्यादिविषये ध्यानयोगे च-धर्मध्यानादौ यो रमते—स्वाध्यायादिषु सक्क आस्ते, तथा न रमते—न सक्क आस्ते असंयमे—प्राणातिपातादौ स व्रजति सिद्धि गच्छति मोक्षम् । इह च संयमतपोग्रहणे सति स्वाध्यायादिग्रहणं प्राधान्यख्यापनार्थमिति गाथार्थः ।

उपसंहरन्नाह—

तम्हा धम्मे रङ्गा-रगाणि ऽरङ्कारगाणि उ (य)अहम्मे ।

ठाणाणि ताणि जाणे, जाई भणिआइँ अज्झयणे ॥३६७॥

तस्मात् धर्मे—चारित्ररूपे रतिकारकाणि—रतिजनकानि अतिकारकाणि च—अरतिजनकानि च अधर्मे—असंयमे स्थानानि तानि—वच्यमाणानि जानीयान् : यानि भणितानि—प्रतिपादितानि इह अध्ययने प्रकान्ते इति गाथार्थः । उक्ता नामनिष्पन्नौ निक्षेपः । दश० १ चू० ।

रङ्गमेट्ट-रतिश्रेष्ठ-पुं० । किन्नरभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

रङ्गमेणा-रतिमेना-स्त्री० । किन्नरस्य अग्रमहिष्याम्, स्था० ४ ठा० १ उ० । भ० ।

रजुग्याय-रजउद्धात-पुं० । रजस्वलासु दिक्षु, यासु समन्ततो धार इव दृश्यते । व्य० ७ उ० । भ० । आवा० । महासंधा-

वारगमनसमुद्धता इव विश्रसा परिणामतः समन्तात् रेणु-पतनं रजुग्यातो भणति, अहवा—एस रजुग्यात्रो पुण पांसु रता भणति । नि० चू० १६ उ० । आ० चू० ।

रञ्जोहरण—रजोहरण—न० । बाह्यम्, आभ्यन्तरं च । रजो हि-यते अनेनेति रजोहरणम्, तत्र बाह्यरजोऽपहारित्वमस्य सुप्रतीतम्, आन्तररजोऽपहरणसमर्थञ्च परमार्थतः संयम-योगस्तेषां च कारणमिदं धर्मलिङ्गमिति कारणे कार्योप-चाराद्रजोहरणमित्युच्यते । पि० । रजो हियते अपनीयते येन तद्रजोहरणम् । स्था० ४ ठा० ३ उ० । पं० व० । ( रजोहरणशब्दार्थः 'पवज्जा' शब्दे पञ्चमभागे ७४६ पृष्ठे गतः ) प्रव० १ द्वार । पादपोच्छने, पञ्चा० १० विव० ।

रजोहरणप्रमाणम्—

वत्तीसंऽगुलदीहं, चउवीसं अंगुलाईँ दंडस्स ।

सेसदसापडिपुसं, रयहरणं होइ माणेणं ॥ ८१४ ॥

द्वात्रिंशदङ्गुलदीर्घं रजोहरणं भवति सामान्येन, तत्र चतुर्विं-शतिरङ्गुलानि दण्डस्य, तस्य रजोहरणस्य शेषाः अष्टाङ्गुला दशाः प्रतिपूर्णा सह पादपुच्छननिषद्यया रजोहरणं भवति मानन-प्रमाणेन इति गाथाऽर्थः ॥ पं० व० ३ द्वार । ध० ।

रजोहरणस्वरूपमाह

घणं मूले थिरं मज्जे, अग्गे महवजुत्तया ।

एंगंमियं अज्झुसिरं, पोरायामं तिपासियं ॥ २६२ ॥

मूले—हस्तग्रहणप्रदेशे रजोहरणं घनम्—निविडवेष्टितम् । मध्ये—मध्यभागे स्थिरम्—दृढम् अग्गे—दशिकापर्यन्ते मा-द्वययुक्ता, दशिका मृदुस्पर्शा विधेया इत्यर्थः । एकाङ्गिकं नाम तज्जातदशिकं नवाद्यादिखण्डनिष्पन्नम्, अज्झुषिरम्—न रोमबहुलं, न वा ग्रन्थिलम्; 'पोरायामं' ति पर्वायामम् अ-ङ्गुष्ठपर्वणि प्रतिष्ठितायाः प्रदेशिन्या यावत्तदपान्तरालं तावत्प्र माणायामम् 'तिपासियं' ति त्रिभिर्द्वारकवेष्टिकैः पाशितं ब-द्धम्, एवंविधं रजोहरणं कर्त्तव्यम् ।

इदमेव स्पष्टतरमाह—

अप्पोलं मिदुपरहं, पडिपुचं हत्थपूरिमं ।

तिपरियल्लमणीसट्टं, रयहरणं धारए मुणी ॥ २६३ ॥

दृढवेष्टनादस्य शिरः दण्डं वा, तथा मृदूनि—कोमलानि प-दमाणि—दशिकारोमाग्रभागरूपाणि यस्य तन्मृदुपदमकम् । प्र-तिपूर्णं बाह्येन निषद्याद्वयेन युक्तं, हस्तपूरिममेव यथा हस्तं पूरयति तथा कर्त्तव्यमित्यर्थः । त्रिपरिवर्त्तं—त्रीन् वा-रान् वेष्टनीयम्, अनिसृष्टं नाम हस्तप्रमाणादवग्रहादस्फेदि-तम्, एवंविधं रजोहरणं मुनिर्धारयेत् ।

उन्नियं उट्टियं चैव, कंबलं पायपुंछणं ।

रयणीए माणमित्तं, कुञ्जा पोरपरिगहं ॥ २६४ ॥

और्णिकम्—ऊर्णामयम् और्णिकं वा—उष्टरोममयं यत्कम्बले तत्पादपोच्छनं रजोहरणं कर्त्तव्यम्, रतिप्रमाणं—हस्तप्रमा-णायामं दण्डकं, पर्वपरिग्रहम् अङ्गुष्ठपर्वलग्रप्रदेशिनीशुषिरपू-रकम् एवंविधं रजोहरणं कुर्यात् । वृ० ३ उ० ।

पञ्च रजोहरणानि । सूत्रम्—

कप्पइ निग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा इमाइँ पंच रयहरणाइँ धारित्तए वा परिहरित्तए वा, तं जहा—उत्थिए य उट्टिए

साण्ण वच्चयपिप्पए मुंजविप्पए नाम पंचमे ॥ ३० ॥

अथास्य सम्बन्धमाह—

उदितो खलु उक्कोसो, उवहिं मज्झिममिदाणि वोच्छामि ।

संखा व एस सरिसी, पाउंछणसुत्तसंबंधो ॥ ३७५ ॥

उदितो-भणितः खलु-अनन्तरसूत्रे और्णिको मौर्णिककल्प-  
रूप उपधिः, इदानीं तु मध्यम उपधिः—रजोहरणलक्षणम-  
हमस्मिन् सूत्रे वक्ष्यामि । यद्वा अनयोः सूत्रयोर्था पञ्चलक्षणा  
सङ्ख्या एषा सदृशी वञ्चानां रजोहरणानां च तुल्या, अत  
इदं पादप्रोच्छन्नं रजोहरणं तद्विषयं सूत्रमारभ्यतेः एष स-  
म्बन्धः, अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य (सूत्रस्य ३०) व्याख्या-  
कल्पते निर्घन्थानां निर्घन्थीनां च इमानि पञ्च रजोहरणानि  
धारयितुं वा परिहर्तुं वा । तद्यथेन्युपदर्शनार्थः । और्णिकम् ऊ-  
र्णिकानाम्, ऊर्णाभिर्निवृत्तम् और्णिकम् । उष्ट्रोमनिवृत्तम्  
औष्ट्रिकम्, सानकं-सनवृत्तजातम् । बलकलाजातं बलकलस्तु-  
णविशेषस्तस्य 'विप्पकः' कुट्टितस्त्वग्रूपः तेन निष्पन्नं बलकल-  
विप्पकम्, मुञ्जः—शरस्तम्बस्तस्य विप्पकाद्यातं पुञ्जविप्पकं  
नाम पञ्चमम्, इति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यविस्तरः—

अन्वमंतरं च वज्जं, हरति रयं तेण होइ रयहरणं ।

तं उप्पि उट्टि मण्यं, वच्चयविप्पं च मुंजं च ॥ ३७६ ॥

यस्माद् आभ्यन्तरं वाह्यं च रजो हरति तेन रजोहरणं  
भवति । तत्र-यद्वाह्यं रजो हरति तदाभ्यन्तरं कथं पुनरपह-  
रतीति ?, उच्यते—रजोहरणेन प्रमाज्जितं भूमागे य आ-  
दाननिक्षेपाद्वयः संयमव्यापारा विधीयन्ते, अष्टकर्मरूपमा-  
भ्यन्तरं रजो हरति, अतः कारणे कार्याधारोपं विधाय  
तदप्याभ्यन्तरं रजोहरणमुच्यते । उक्तं च—“संजमजोगे एत्थं,  
रञ्जोहरा तेसि कारणे जेणं । रयहरणं उवयागा, संजम भन्नइ  
रञ्जोकरम्मं” तच्च पञ्चविधम-और्णिकम्, औष्ट्रिकम्, शानकम्,  
वच्चकविप्पकम्, मुञ्जविप्पकं चेति ।

तत्राद्यानि वीणि सुप्रसिद्धानि, अन्वयद्वयं व्याख्यानयति—

वच्चकमुञ्जे कत्तं—ति विप्पितुं तेहि भूयए गोणी ।

पाउरणात्थरणाणि य, करंति दोमं ममासज्ज ॥ ३७७ ॥

क्वचिद्भर्मचक्रभूमिकादौ देशे वच्चकं दर्भाकारं तृण-  
विशेषं, मुञ्जं शरस्तं च प्रथमं विप्पित्वा—कुट्टयित्वा तदीयो  
यः क्षोदस्तं कत्तयन्ति, ततस्तैर्वच्चकमृत्रैर्मुञ्जस्रैश्च गोणी-  
वारका भूयते । प्रावरणास्तरणानि च देश-देशविशेषमाभाद्य  
कुर्वन्ति, अतस्तनिष्पन्नं रजोहरणं वच्चकविप्पकं मुञ्जविप्पकं  
वा भण्यते ।

रयहरणपम्मगम्म, परिवाडीए य होति गहणं तु ।

उप्परिवाडीगहणे, आवज्जति मासियं लहुअं ॥ ३७८ ॥

रजोहरणपञ्चकस्यानन्तरोक्तस्य परिपाटिकया ग्रहणं भव-  
ति । व्यत्ययपरिपाट्या तु ग्रहणे आपद्यते मासिकं लघुकम् ।

का पुनः परिपाटिरित्याह—

तिविहोमिअ असईए, उट्टियमादीण गहणधरणं तु ।

उप्परिवाडीगहणे, तत्थ वि मट्ठाणपच्छिन्नं ॥ ३७९ ॥

यथा कृतादिभेदात्त्रिविधं यदौर्णिकं तत्प्रथमतो गृहीतव्यं,  
यथा कृतलाभवर्गः प्राग्वत् द्रष्टव्यः । अथौर्णिकं न प्राप्य—

ते तत औष्ट्रिकादीनामपि चतुर्णां यथाक्रमं ग्रहणं धारणं  
वा कर्त्तव्यम् । अथोपरिपाट्या यथोक्तन्यत्यासेन ग्रहणं  
करोति ततस्तत्राऽपि स्वस्थानं प्रायश्चित्तं मध्यमोपधि-  
निष्पन्नं लघुमासिकमिति भावः ।

आह—किमर्थं प्रथममौर्णिकं स्तूयते—

उट्टसणा कुत्थंती, ओल्ला रयरेसु मुद्दं णऽस्थि ।

तेणोस्सियं पसत्थं, असतीए उक्कम्मं कुञ्जा ॥ ३८० ॥

'उट्टसण' इति उष्ट्रिकसणकरजोहरणके वर्षाकाले व्यव-  
धारितवृष्टिकायेनार्द्राभवने सति कुत्थतः, ततश्च पन-  
कसम्मूर्च्छनादयो दोषाः, प्रमाज्जनाकार्यं च न भवति ।  
अथाट्टेणाऽपि प्रमाज्जने कृते सति दशिकान्तेषु गो-  
लकाः प्रतिवध्यन्ते । मलिनीभूते च तत्राप्कायवि-  
राधना । तथा इतरयोर्वच्चकमुञ्जविप्पकाख्यरजोहरण-  
योमादवं नास्ति, स्वभाघत एव कठिनत्वात् ; तेन कारणे-  
नौर्णिकरजोहरणमौष्ट्रिकादिभ्यः प्रशस्तम् । और्णिकस्यां-  
सत्यभावे उत्कमं कुर्यात् । औष्ट्रिकादीन्यपि यथालाभं  
गृह्णीयादिति भावः । वृ० २ उ० । स्था० । (द्वितीयरजोहर-  
णप्रयोजनम् 'उवहि' शब्दे द्वितीयभागे १०६६ पृष्ठे दर्शि-  
तम्) "जन्तवो बहवः सन्ति, दुर्दर्शा मांसचक्षुषाम् । तेभ्यः  
स्मृतं दयार्थं तु, रजोहरणधारणम् ॥१॥" उक्त० ३ अ० । पि० ।

रजोहरणं दारुदण्डकं गृह्णीयात् । सूत्रम्—

जे भिक्खु दारुदंडयं पायपुंछणयं गिएहइ गिएहंतं वा  
साइज्जइ ॥ १ ॥

'जे' इति—णिद्देशे भिक्खु—पूर्वोक्तः दारुमञ्जो दंडञ्जो  
जस्स तं दारुदंडयं, पादे पुंछति जेण तं पाउपुंछणं, वा  
पट्टञ्जो य निसिज्जवज्जियं रञ्जोहरणमित्यर्थः ।

तं जो करेइ करंतं वा साइज्जइ ॥ २ ॥

तं जो करेति करंतं वा सातिज्जति तस्स मासलहुं पच्छित्तं,  
एस सुत्तयो । एयं पुण सुत्तं अवघातियं ।

इदानीं शिञ्जुत्तिवित्थरो । गाहा—

पाउंछणं दुविधं, उस्सगियमावघातियं चैव ।

एकेक पि य दुविधं, णिव्वाघातं च वाघातं ॥ ४ ॥

पाउंछणं—रञ्जोहरणं, तं दुविधं—उस्सगियं, आवघाति-  
यं च । उस्सगियं द्विविधं—णिव्वाघातियं, वाघातियं च ।  
आवघातियं च दुविधं—णिव्वाघातितं, वाघातितं च ।

एतेसि वक्खवाणमित्थारिणं भण्णति । गाहा—

जं तं णिव्वाघातं, तं एगं उप्पियं तु णायव्वं ।

वाघातउट्टियं पुण, मण पप्पय मुंजविप्पं च ॥ ५ ॥

जं उस्सगियं णिव्वाघातितं तं एगं ति उप्पियं भवति ।  
इयारिणं उस्सगो—वाघातियं भण्णति, जं तस्सेव अणे-  
गाञ्जो उण्णदसाञ्जो । असति तस्सेव उट्टदसाञ्जो, असति  
तस्सेव उ सण्णदसाञ्जो, असति तस्सेव उ वच्चपिच्चदसाञ्जो ।  
वच्चञ्जो—तण्णविसो दर्भाकृतिर्भवति । असति तस्सेव मुंज-  
पिच्चदसाञ्जो मुंजो विच्चउत्ति वा विणउत्ति वा कुट्टितोत्ति  
वा एगट्टं । असति उण्णयपट्टयस्स उट्टितपट्टगो एगंगदसो, ए-  
गंगासति उप्पियउट्टसणादिपट्टगेषु वि उण्णदसाञ्जो का-  
रेयव्वा । सणादिपट्टगेषु वि उण्णदसादञ्जो कारियव्वा । एते  
उस्सगिगतवाघातप्रकारा अभिहिता इत्यर्थः ।

इदाणीमववातिकं द्विविधं भरणति-गाहा—

अहवा तं तधहेवा, तण उवरिं दारुदंडगं होत्ति ।  
वाघाते अतिरेगो, इमो विसेसो तहिं होत्ति ॥ ६ ॥

जहा उस्सगितं णिवाघातं श्रोणियं, सवाघातितं च उ-  
द्वादिदसं भणियं अववातिकं तथा वक्कयमित्यर्थः । रञ्जोहरण-  
पट्टयं दुण्णसेज्जवज्जियं दारुदंडयमेव तं भवति । उस्सगिय-  
अववातितवाघाते अइरेगो इमो, अरणो वि दसाविसेसो  
भवति ।

गाहा—

उवरिन्नं मुंजयसा, कोसेज य पट्टपोत्त पिच्छे य ।

संबद्धे वि य ततो, एस विसेसो तु वाघाते ॥ ७ ॥

रञ्जोहरणपट्टे दारुदंडे वा मुंजदसा भवति, मुंजदसाऽसति  
कोसेज्जदसा, कोसेज्जो-वडओ भरणति । तस्सासति दुगुल्ल-  
पट्टदसा, तस्सासति पोत्तदसा, पोत्तदसासति मोरंगपिच्छ-  
दसा 'संबद्धे वि य ततो' त्ति ततः कोसेज्जगादिविगण्णेषु वि सं-  
बंधासंबंधविकप्पेण रञ्जोहरणविकप्पा कार्याः । आद्यभेदा-  
नामभावादित्यर्थः ।

चतुर्भङ्गार्थनिरूपणार्थं गाथाद्वयमाह—

जं जं णिवाघातं, एगं तं उष्णियं तु धेत्तव्वं ।

उस्सगियवाघातं, उट्टिय-सण-पप्प-मुंजं च ॥ ८ ॥

पूर्वाद्धेन प्रथमभाङ्गार्थः, पश्चाद्धेन द्वितीयभाङ्गार्थः ।

गाहा—

णिवाघातऽववादी, दारुदंड उष्णियाहि दसियाहि ।

अववातियवाघातं, उट्टिय-सण-पप्प-मुंजदसं ॥ ९ ॥

पूर्वाद्धेन तृतीयभाङ्गार्थः, पश्चाद्धेन चतुर्थभाङ्गार्थः । एवमेते  
चउरो भङ्गा विशेषार्थदर्शनार्थमर्थेनाभिधानप्रकारेण प्रद-  
श्यन्ते ।

गाहा—

अहवा उस्सगुसगिय, चउस्सगओ य अववातं ।

अहवा उस्सगं वा, अववाओवाइयं चैव ॥ १० ॥

उस्सगियणिवाघातादि चउरो जे भेया त एव चतुरः  
उत्सगौत्सगादि द्रष्टव्याः । प्रथमद्वितीयभाङ्गप्रदर्शनार्थं तृती-  
यचतुर्थभाङ्गप्रतिषेधार्थं च इदमाह—

गाहा—

एगंगि उष्णियं खलु, असती तस्स दसिया उ ता चैव ।

ततो एगंगोटी, ओष्णियउट्टियदसा तस्स ॥ ११ ॥

संबद्धदसागं जं तं उस्सगितं, इदाणी उस्सगाववा-  
तितं भरणति । असति संबद्धदसागस्स उण्णिय पट्टए उ-  
ण्णियदसा लातिज्जति. तस्सासति एगंगियं उट्टियं, तस्सा-  
सति उट्टियपट्टए उण्णियदसा, तस्सासति उट्टियपट्टए  
उट्टियदसा, तस्सासति उण्णियपट्टए सणादिदसा, सव्वा  
णिया जओ भरणति ।

गाहा—

एवं सण पप्प मुंज, विप्पिते कोसपट्टदुगल्ले य ।

पोत्तो पच्छा य तथा, दारुदंडे तथा दोसा ॥ १२ ॥

असति उण्णियपट्टयस्स उट्टियपट्टए सणादिदसा सव्वा  
णिया । उट्टियपट्टासति सण्यं एगंगियं, तस्सासति सण-

पट्टए उष्णियादिदसा णिया । वच्चगे वि एगंगियं उण्णिया-  
दिदसा सव्वा कारेयव्वा, एवं मुंजादिसु वि । एवरं पे-  
च्छे पट्टयं ण भवति । चोदक आह—एणु सणावच्चगादि-  
पट्टेसु कोसेज्जपट्टगादिदसा अणाइसा ? आयरियाऽऽह ता  
एव वरं ण दारुदंडयं पादपुंछणं । कहं ? जतो दारुदंडे य व-  
ह दोसा ।

के य ते दोसा ?—इमे—

इहरह वि ताव गरुथं, किं पुण भत्तोग्गहे अहव पाए ।

भारे हत्थुवघातो, पडमाणे संजमा ताए ॥ १३ ॥

इहरहे त्ति विणा भत्तपाणेण स्वभावेन गुरुतित्यर्थः, कि-  
मित्यतिशये, पुण-विशेषणे । जहा पडिग्गहे भत्तं वा  
पाणं वा गहितं तदा पुव्वगुरु ततो गुरुतरं भवतीत्यर्थः ।  
गुरुत्वात् हस्तोपघातः । पडमाणं गुरुत्वात् जीवोपघातं क-  
रोति । पादोवरि आतोऽवघातं वा । चसदा-आणादओ दो-  
सा, तम्हा-दारुदंडगं पायपुंछणं न गेण्हियव्वं । कारण-  
ओ गेण्हेज्ज ।

इमे य ते कारणा—

संजमखेत्तयोवा, अट्टाणादिसु हिते विण्णुं वा ।

पुव्वुत्तस्स उ गहणं, उष्णिदसा जाव पिच्छं तु ॥ १४ ॥

जत्थ आहारोवहिसेज्जा काले वा सति ततो अविरोद्धो यत्थ  
उवही लभ्मति तं संजमखेत्तं । तओ असिवादिकारणेहिं बु-  
त्ता । सेसं कंठं ।

तस्स इमो दंडो—

वेणुमओ वित्तमओ, दारुमओ वा वि दंडगो तस्स ।

रयणीपमाणमेत्तो, तस्स दसा होति भइयव्वा ॥ १५ ॥

दसा तस्स भेज्जा, कथं-यद्यसौ तयोविशाङ्गुलस्तदा एवा-  
ङ्गुला दसा । अथासौ चतुर्विशाङ्गुलस्तदा अष्टाङ्गुला दसा ।  
यद्यसौ पञ्चविशाङ्गुलस्तदा सप्ताङ्गुला दसा, दंडदसाभ्याम्  
अहो कतमे द्वितीयभजनीयमित्यर्थः ।

गाहा—

तं दारुदंडयं पाद-पुंछणं जो य कांए भिक्खु ।

सो आणाअणवत्थं, मिच्छत्तविराधणं पावे ॥ १६ ॥

कंठा ।

गाहा—

ण्णुंहे तवस्सरिते, भामियच्छेदे तहेव परिजुष्से ।

असती दुल्लभपडिस्स, ततो य जतणा इमा तत्थ ॥ १७ ॥

उस्सगियस्स पुव्वं, णिवाघाते गवेसणं कुज्जा ।

तस्सासति वाघातिम, तस्सासति दारुदंडगए ॥ १८ ॥

तम्मि वि णिवाघाते, पुव्वकतो चैव होति वाघाते ।

असती पुव्वकयस्स तु, कप्पति ताहे सयंकरणं ॥ १९ ॥

तम्मि वि आववातिते णिवाघातिते पुव्वकए गहणं । जे भि-  
क्खु धरेति गहियं अपरिभोगेन धारयति ।

दारुदण्डकं रजोहरणं वितरति परिभाजयति

धरति च । सूत्राणि—

जे भिक्खु दारुदंडयं पायपुंछण्यं वियरइ वियरंतं वा  
साइज्जइ ॥ ३ ॥

जे भिक्खू अरणमरणस्स वियरइ-अन्योन्यस्स साधोअहणं प्रतिपुट्टे वियरति । अहणानुत्तं ददातीत्यर्थः । सूत्रम्—

जे भिक्खू दारुदंडयं पायपुंछणयं परिभाएइ परिभावेयंतं वा साइज्जइ ॥ ४ ॥

जे भिक्खू पारभाएति त्ति नयनं दानमित्यर्थः ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू दारुदंडयं पायपुंछणयं परिभुंजइ परिभुंजंतं वा साइज्जइ ॥ ५ ॥

जे भिक्खू परिभुंजति, परिभोगो तेन कार्यकरणमित्यर्थः ।

गाहा—

एसेव गमो शियमा, गहणे धरणे तहेव य वियारे ।  
परिभायणपरिभोए, पुव्वे अवरम्मि य पदम्मि ॥२०॥  
कंठा ।

गाहा—

काउं सयं व कप्पति, मुच्चकितुं पि हु ण कप्पती घेत्तुं ।  
धरणं तु अपरिभोगो, वितरणपुट्टे पराणुष्सा ॥२१॥  
परिभायणं तु दाणं, सयं तु परिभुंजणं तदुपभोगो ।  
गहणं पुव्वकतम्मि उ, सयं तु परकते य धरणादी ॥ २२ ॥  
गहणं शियमा पुव्वकयस्स, धरणादिपदा पुण चउरो य  
सयंकते परकते वा भवंति ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू दारुदंडयं पायपुंछणयं परं दिवड्डाउ मासाउ  
धरेइ धरंतं वा साइज्जइ ॥ ६ ॥

जे भिक्खू दारुदंडयं पायपुंछणं परं दिवड्डं मासातो ध-  
रेति धरंतं वा साइज्जति तस्स आणादिआ य दोसा, संज-  
मविराहणा य । मासलहुयं पच्छिन्तं ।

गाहा—

उस्सगियवाघातं, अहवा तं खलु तहेव दुविधं तु ।  
जो भिक्खू परियट्टति, परं दिवड्डा उ मासातो ॥२३॥  
उस्सगियवाघातादि तिणिण वि, परं दिवड्डातो मासाउ प-  
रिक्कहतस्स दोसा इमे ॥

गाहा—

सो आणाअणवत्थं, भिच्छत्तविराधणं तथा दुविधं ।  
पावति जम्हा तेणं, अस्स पाउंछणं मग्गे ॥२४॥  
'अरणं' ति उस्सगियणिववाघातं ।

गाहा—

इतरह वि ताव गरुयं, किं पुण भत्तोग्गहे अह्व पाए ।  
भारे हत्थुवघातो, जति पडणं संजमा ताए ॥ २५ ॥  
पूर्ववत् । तेण गुरुणा दण्डपादपुंछणेण हत्थोवघापरिहं घे-  
प्पति, पडंतं वा पायं विराहेज्जा । तत्थ आणा गाढातिविरा-  
हणा वा लुक्कायविराहणा वा करेज्जा, तम्हा परं दिवड्डातो  
मासा । तेण वोढव्वं (इ) अरणं मग्गियव्वं । इमाए जयणाए ।

गाहा—

उस्सगियवाघाते, सुत्तत्थं करेइ मग्गणा होति ।

वितियम्मि सुत्तवज्जं, ततियम्मि तु दो वि वज्जेज्जा ॥२६॥  
वितियं अरवाउस्सगियं, ततियं अरवाताववातितं ।

गाहा—

चत्तारि अधाकडए, दो मासा होंति अप्पपरिकम्मे ।  
तेण पर वि मग्गेज्जा, दिज्जयमासं सपरिकम्मं ॥ २७ ॥  
एवं वि मग्गमाणे, जदि अस्स पादपुंछणं न लभे ।  
तं चेव णु कड्डेज्जा, जावस्सं ण लब्भती ताव ॥ २८ ॥  
पूर्ववत् ।

गाहा—

एसेव कम्मो शियमा, समणीणं पादपुंछणे दुविधो ।  
णवरं पुण णाणत्तं, कुज्जति चप्पदंडओ तासिं ॥ २९ ॥  
दुविहं उस्सगियं अरवातितं च । तासिं डंडए च विसे-  
सो—हत्थकम्मादिपरिहरणत्थं चप्पडंडो कज्जति न वृत्ताह-  
तिरित्यर्थः ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू दारुदंडयं पायपुंछणयं विम्यावइ विम्यावतंतं  
वा साइज्जइ ॥ ७ ॥

गाहा—

विसुआवणसुकवणं, तं कप्पय मुंजपिच्चसंबद्धे ।  
तं कड्डिएण दोसा, कारण कप्पती सुक्केतुं जे ॥ ३० ॥  
तं विसुआवणं पडिसिज्जंति पच्चयं मुंजयपिच्चिएसु तद-  
सिएसु वा ते य सुक्खा अतिकठिणा भवंति । मज्जणादिसु  
य चोदकाह—तदोसपरिहारत्थिणा सब्बहा ण कायव्वमेव  
आचार्याह—नेत्युच्यते 'णट्टे'-गाहा—“एवमादिकारणेहिं, का-  
यव्वं इमाए जयणाए” ‘उस्सगियस्स’ गाहा कंठा । मा जी-  
वविराहणा भविस्सति अतो ण उल्लेति ण वा सुक्केति, क-  
रणओ उल्लेज्जा वि ।

गाहा—

वितियपदे वासासुं, उदुवद्धे वा सिय त्ति ते मेज्जा ।  
विसुयावणछायाए, अद्दातवमानवेमलणा ॥ ३१ ॥  
यासाकाले वग्घारियवुट्टिकायम्मि सग्गामे परग्गामे भिक्खा  
दिगतस्स उल्लेज्जा, उदुवद्धे वा सिय त्ति स्यात्—कदाचित् ।  
कथम् ? उच्यते—

गाहा—

उत्तरमाणस्स नदिं, सोधेतस्स व दवं तु उल्लेज्जा ।  
पडिणीयजलक्खेवे, धुवणे फिडिते व्व मिएहाए ॥३२॥  
पडिणीएण वा जले खित्तो सब्बोवहिकण्णे वा तं धेतं  
पंथानो वा पडियस्स उप्पहे उत्तिप्पेसु उरणए उल्लेज्ज, असु-  
क्खवेंतस्स इमं दोसा ।

गाहा—

कुञ्जण दोसा उल्ले—ण दावितं कज्जपूरणं कुणाति ।  
डंडा य पमज्जंतं, मलो य आउं ततो विसुवे ॥ ३३ ॥  
उल्ले असुक्खवेंतस्स कुहए पमज्जणकज्जं च ण करेति, अह  
उल्लेण पमज्जति तो दसंतसु गोलया पडिवज्जन्ति, मल्लिणे य

१-इमा गायाआकाकारेण व्याख्येयपदसंज्ञायं समारिवाः २-उपपन्न इति पुलकैः

वासासु आउवधो भवति । एवं दोसगहणं गाउं वि सुक्ख-  
वेति छायाए वि जति ण सुक्खेज्ज तो अद्वाए वेदेति तहं वि अ  
सुक्खंते आयवे सुक्खवेति । अंतरंतरे मलेउ पुणो आयवे उ-  
वेति । एवं जाय सुक्खं मृदुकारणत्वात् । नि० चू० २ उ० ।

अतिरिक्कप्रमाणं रजोहरणं धरति—

जे भिक्खू अतिरेगप्पमाणं रयहरणं धरेइ धरंतं वा साइ-  
ज्जइ ॥ ७० ॥

रञ्जो-द्वे भावे य, तं दुविहं पि रयं हरतीति रयोहरणं ।  
अतिरेगं धरंतस्स मासलहुं ।

गाहा—

गणणाए पमाणेण य, हीणाऽतिरिक्तं च अवचितोवचितो ।

भुसिरं खरपमं वा, अणेगखेडं व जो धारे ॥ २६६ ॥

गणणाए उदुबद्धे एगं, वासासु दो । पमाणेण वत्तीसंगुलदी-  
हं जदि हीणं एत्तो पमाणाओ करेति, तो ओणमंतस्स कडि-  
वियडणा, अपमज्जंतस्स पाणिविराहणा, अतिरिक्ते अधिकरणं।  
भारो य संचयदोसो य । अह वासारत्ते एगं धरेति तं हिंसेत-  
स्स उल्लेःजति तेण उल्लेःण पमज्जति तो उंडया भवंति तारिसेण  
पमज्जंतस्स असंजतो, अपज्जंतो असंजतो, भारिये आयविरा-  
हणा । पोरप्पमाणाओ जं ऊणं अविचियं तंमि ताण विराहणा  
जं पोरप्पमाणातो अतिरिक्तं उवचियं तंमि भारो भवपरिता-  
वणाऽपि अतिरिक्ते अधिकरणं च । संचयदोसो भुसिरं काय-  
वगपावारणवयगोसु अतिरोमधूयलं वा भुसिरं, एतेसु संजम-  
विराहणा पडिलेहणा य ण सुज्जति, खरा—णिंसुत्ता दसा-  
ओ जस्स तं खरपमं । एत्थ पमज्जणे कुंथुमातिविराहणा  
अणेगसिन्वणीहिं अणेगखेडं भुसिरं भवति । एत्थ वि संज-  
मविराहणा । सिन्वंतस्स य सुत्तत्थपल्लिमंथो । जो एरिसं  
धरेति । “ सो आणा० । ” गाहा—

गाहा—

हीणे कज्जविवत्ती, अतिरेगसंचत्तो अवधिकरणं ।

भुसिरादि उवरिभेसुं, विराहणा संजमा होति ॥२६७॥

वत्तीसंगुलातो हीणतरं । शेषं गतार्थम् ।

गाहा—

हीणाधिण य पोरा, भाणविवत्ती य होति भारो य ।

कडिवीयणा य अदीहे, ऊणम उड्ढाहमादी य ॥ २६८ ॥

अंगुट्टपोराओ हीणं-अवचियं, अहियं-उवचियं, हीणे भा-  
णे विन्नी, अधिभारो वत्तीसंगुलातो हीणं अदीहं भवति ।  
तंमि ओणमंतस्स कडिवियडणा अतिऊणते य जलहरपल-  
कणे उड्ढाहो ।

उदुवसासु धरणे इमं पमाणं ।

एवं उदुबद्धमि वि, वासावासासु होइ दो चैव ।

दंडो दसा य तस्स तु, पमाणातो दोएह वी भइए ॥२६९॥

जति दंडो हत्थपमाणो तो दसा अट्टगुला, इह दंडगहणा-  
तो गवभगडंडिया रयोहरणपट्टगो वा, अह डंडो वीसंगुलो  
तो दसा वारसंगुला । अह दंडगो लुव्वीसंगुलो तो दसा छ  
अंगुला । एवमाति भयणा । इमेरिसं धरेयव्वं ।

गाहा—

पडिपुसहत्थपूरिम, जुत्तपमाणं तु होति णायव्वं ।

अप्पोल्लंभेउ पोमं, एगखंडं च णुष्णातं ॥ २७० ॥

वत्तीसंगुलपडिपुणं बाहिरणिसेजाए, ससहत्थपूरिमं एरिसं  
जुत्तमाणं रञ्जोहरणं, पोल्लडयं पोल्लं ण पोल्लं अपोल्लं अज्जुसि-  
रमित्थः । भेओ अ दसम्मि उ पोमं एगखंडं च एरिसं अणु-  
ण्णातं भवे, कारणं जेण सव्वाण वि धरेजा ।

गाहा—

वितियपदमणप्पज्भो, असइ पुव्वकयदुल्लभे चैव ।

सएहे वुत्ते य खरे, एगस्सऽसती न्नु दुगतिमादी ॥२७१॥

अणप्पज्भो सव्वाणि करेति, धरेति वा, अणप्पज्भो वि असति  
जहा ऽभिहियस्स हीणातिरिक्तातिण करेज्ज धरेज्ज वा । पुव्व-  
कते वा हीणातिरिक्तादियं दुल्लभं वा जुत्तपमाणं जाव लभ-  
ति ताव हीणातिरिक्ताए वि धरेति, असती ते सएहं वा ध-  
रेति । खरदंसं वा धरेति एगखंडस्स वा असति दुगादिखंडं  
धरेति ।

गाहा—

सएहे करेति थुल्लं, उगम्भयं परिहरेति तं थुल्ले ।

भुसिरे ऽवणेति लोमे, खरं तु उल्लं पुणो मलए ॥२७२॥

सएहे रयहरणपट्टते थूलं गम्भं करेति, अह थूले रयहरणे पट्टते  
ताहे रयहरणगम्भयं परिट्टवेति, गम्भए वा थूले तं पट्ट-  
वेति रोमज्जुसिरतो रोमे अवणेति, अथ खरदंसं  
ताहे उल्लेउं पुणो मलिज्जति ।

रजोहरणस्य सूत्रमा दशा न कुर्यात् । सूत्रम्—

जे भिक्खू सुहुमाइं रयहरणसीसाइं करेइ करंतं वा  
साइज्जइ ॥ ७१ ॥

सुहुमा सएहा रयहरणसीसगा दसाओ ।

गाहा—

जे भिक्खू सुहुमाइं, करेज्ज रयहरणसीसगाइं तु ।

सो आणाअणवत्थं, मिछत्तविराहणं पावे ॥ ७२ ॥  
इमे दोसा ।

गाहा—

मूढेसुं संमदा, भुसिरमणाइसदुप्पला चैव ।

सुहुमेसु हांति दोसा, वितियं कासी य पुव्वकते ॥२७३॥

मूढेसु सम्मददोसो भुसिरदोसो साधुहिं अणाइरणो दुव्व-  
लाइ भवंति, ' वितियपदमणप्पज्भो 'ऽऽदि पुव्वकते वा ।

कण्डूसकं बन्धने बध्नाति । सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणं कंडूसगबंधणं बंधइ बंधंतं वा साइ-  
ज्जइ ॥ ७३ ॥

कंडूसगबंधो णाम-जाहे रयहरणं तिभागपएसो खोमिण-  
स उरिणएण वा चीरेण वा वेदियं भवति, ताहे उन्निदोरेण  
तिपासियं करेति तं चीरं कंडूसगपट्टओ भरणति ।

गाहा—

कंडूसगबंधेणं, जइवा इतरेण जो उ रयहरणं ।  
बंधति कंडूसो पुण, पडुओ आणादिणो दोसा ॥२७५॥  
आणाइणो दोसा मासलहुं च । इमे दोसा—

गाहा—

अतिरेगउवधिअधिकरण-भेव सज्जायज्जाणपलिमंथो ।  
कंडूसगबंधम्मि य, दोसो लोभे पसज्जाता ॥ २७६ ॥  
अतिरेगोवधी निरुवओगताप य, अधिकरणं तस्स सि-  
व्वणधोवणबंधणमुवणेहिं सुत्तथपलिमंथो, लोभे य पसं-  
गो, लुट्टेहि य विस्सरिपहि य अधितो भवति ।

गाहा—

बित्थियपदमणप्पज्जे, असतीए दुब्बले अपडिपुप्पे ।  
एतेहिं कारणेहिं, संबद्धे कप्पती काउं ॥ २७७ ॥

एगम्मि पएसे दुब्बलं ताहे पडिस्वडिं करेति अपडिपुप्पं  
वा तेण वेदेत्ता हत्थपूरिमं करेति, एतेहिं कारणेहिं तथेव-  
थिग्गलकरेण संबद्धं करेइ जेण पुण पडिलेहणा भवति ।

अविधिबन्धने निषेधसूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणं अविहीए बंधइ बंधंतं वा साइज्जइ ॥७२॥  
अवस्सगादि अववादियव्वो ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणस्स एकबंधं देयइ देयंतं वा साइज्जइ ॥७३॥  
एगबंधो एगपासियं ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणस्स परितिसि बंधणे देएइ देयंतं वा  
साइज्जइ ॥ ७४ ॥

तिपासितातो परं चउपासियादि, आणादिणो य दोसा  
बहुबंधणे सज्जायज्जाणे य पलिमंथो य भवति । एतेसि  
तिह वि सुत्ताण इमो अत्थो ति ।

गाहा—

तिहहुवरिं पव्वाणं, दंडतिभागस्स हेट्टतो उवरिं ।  
दोरेण असरिसेणं, संतरणं बंधणाणादी ॥ २७८ ॥  
दंडतिभागस्स जतिं हेट्टो बंधति उवरिं वा असरिसेण वा  
दोरेण अतिव्वो दूएण बंधे तीएण वा संतरं दोरं करेति, तां  
आणादिणो दोसा । सब्वेसु मासलहुं । जम्हा एते दोसा ;

गाहा—

तम्हा तिपासिए खलु, दंडतिभागे उ सरिसदोरेण ।  
रयहरणं बंधेज्जा, पदाहिण-शिरंतरं भिक्खू ॥२७९॥  
बित्थियपदमणप्पज्जे, संघे अविक्कोविते व अप्पज्जे ।  
जाणंते वावि पुणो, असती सरिसस्स दोरस्स ॥२८०॥  
अएणासति तज्जातीयस्स ।

अनिस्तृष्टधारणे दोषः । सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणं अणिसिद्धं धरेइ धरंतं वा साइज्जइ ॥७५॥  
अणिसिद्धे णाम-तित्थकरेहि अदिणं तस्स मासलहुं, आ-  
णादिणो य दोसा ।

णिज्जुत्तीए इमा गाहा—

दव्वे खित्ते काले, भावेऽपि य वच्चमुंज अणिसिद्धं ।  
बित्थिओऽवि य आएसो, जं विदिस्सं गुरुजणेणं ॥२८१॥  
पंचतिरित्तवच्चेसु, अच्चित्तं दुल्लभं व दोसुं च ।  
भावम्मि वस्समोझा, अणणुष्सातं च जं गुरुगा ॥२८२॥

दव्वतो पंचएहं अइरित्तं उरिणयं उट्टियं सणयं वच्चयं  
मुंजपिच्चं वा, एतेसि पंचएहं परतो णणुष्सातं । दोसु खेत्त-  
कालेसु जं अच्चित्तं दुल्लभं वा तं णणुष्सातं, भावतो जं वरुणु-  
किट्टं महग्घमोझं वा तं णो तित्थकरेहिं णिसिद्धं ण दत्त-  
मित्थर्थः । अहवा-बित्थिओ आएसो जं गुरुजणेण नो अणु-  
ष्सायं तं अणिसिद्धं ।

गाहा—

एतेसा-मसतरं, रयहरणं जो हरिज्ज अणिसिद्धं ।  
आणा य विराहणया, संजमसुच्छा य तेणादी ॥२८३॥  
महग्घाण वरुणुकिट्टे वा मुच्छा भवति । रागो रागेण संजम-  
विराहणा तेणादिपहिं वा हरिज्जति ।

गाहा—

बित्थियपदमणप्पज्जे, धरेज्ज अवि कोवि नेव अप्पज्जे ।  
जाणंते वावि पुणो, धरेज्ज असिवादियेगागी ॥२८४॥  
असिवेण एगागी जातो, तेन कस्स णिवेण गुरु णऽत्थि, एवं  
अणिसिद्धं पि धरेज्ज ।

रजोहरणं व्युत्सृष्टं धरतीति । सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणं वोसट्टं धरेइ धरंतं वा साइज्जइ ॥७६॥

गाहा—

आउग्गहखेत्ताओ, परेण जं तं तु होति वोसट्टं ।  
ओरेणमवोसट्टं, वोसट्टधरंतं आणादी ॥ २८५ ॥  
वोसट्टं णाम जं आउग्गहाओ परेण, जं पुण अनुग्रहे वट्टति तं  
अवोसट्टं आयपमाणं खेत्तं आउग्गहो इह पुण रजोहरणं प-  
डुच्च समंततो हत्थो हत्थाओ परं ण पावति ति वोसट्टं भण्णति  
वोसट्टधरणं इमे दोसा—

गाहा—

मूइंगमादिखइते, अपमज्जंते तु ता विराधेति ।  
सप्पे व विच्छुगो वा, गेएहति खइए य आताए ॥२८६॥  
मूइंगा-पिपीलिका एताहि खइतो, आदिसइतो मक्कोडगा-  
दिणा जइ अपमज्जिउं रयोहरणेण कंडूयति तो तं विराहेति,  
रयहरणं अप्पहंतो वा सहसा कंडूयति तो विराहेति, अ-  
थ सप्पो विच्छुगो वा आगतो जाव रयहरणं गेएहति  
ताव खइतो मतो आयविराहणा ।

गाहा—

बित्थियपदमणप्पज्जे, वोत्तुल्लगिलाणमंभेममतेरे ।  
असिवादी परलिंगे, वोसट्टं जा धरेज्जाहि ॥ २८७ ॥  
अणप्पज्जे धरेति, धाउं वा जाव ओदव्वादि नेइ संतरणे  
वा उल्लं गिलाणो गिलाणपडिरयगो वा उच्चत्तणाइ कारणेहिं  
वोसिट्टं पि धरेज्जा ।



रञ्जोहरण

गाहा—

मुहपुत्ती सेजाए, एसेव गमो उ होइ गायव्वो ।  
वोसट्टमवोसट्टे, सुत्ते अवरम्मि य पदम्मि ॥ २८८ ॥  
मुहपोत्तीए खिसेजा एसेव गमो । वोसट्टेसु पुव्वावरपसु ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणं अहिट्टेइ अहिट्टंतं वा साइजइ । ७८ ।  
अहिट्टाखं खाम खिसेजेवेदिए चैव उवविसणं पयं अ  
हिट्टाखं मासलहुं, अण्णादिया य दोसा ।

गाहा—

तियहं तु विकप्पाणं, अणंतराणं जो अधिट्टेजा ।  
पाउंछणं भिक्खू, सो पावति आणमादीणि ॥ २८९ ॥  
दोहि वि खिसिजसोहिं, एकेण व वितियततियपादेहिं ।  
अवना मग्गतो एको, दोहि वि पासेहि दोसि भवे ॥ २९० ॥  
इमे तिरिण विकप्पा दोहि वि उवविसति एको विकप्पो,  
पणेण वा वितिओ विकप्पो, दोसु विकप्पेसु परिहयासु-  
अवक्रमति ततिओ विकप्पो । अहवा—मग्गतो ति पिट्टतो  
अक्रमति एगो विगप्पो, दोसु पासेसु पुतोरूपसु अक्रमति ।  
एते दो विगप्पा, एते वा तिन्नि ।

गाहा—

वितियपदमणप्पज्जे, अधिट्टेजा कुट्टिते व अप्पज्जे ।  
जाणंते वा ऽवि पुणो, मूसगतेणादिमादीसुं ॥ २९१ ॥  
मूसगेण वा कुट्टिज्जाति, तेणगेण वा हरिज्जाति, आदिग्गह-  
खातो चतुरूवाणि वा हरेजा पडिणीओ वा तेण अधिट्टेजा ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणं उसीसमूले ठवइ ठवंतं वा साइजइ । ७९ ।  
सीसस्स समीवं-उवसीसं वकारलोपात्, स्थानयाची मू-  
लशब्दः । सीसस्स वा उक्खंभणं उसीसट्टवणं खिक्खेवो सु-  
त्तपडिसेधितं सेवमाणे, अज्जेति पावति; मासियं, परिहरणं  
परिहारो चिट्ठति जम्मि तं ठाणं लहुगमिति उवघातियं ।

सूत्रम्—

जे भिक्खू रयहरणं तुयट्टेइ तुयट्टंतं वा साइजइ ॥ ८० ॥

गाहा—

जे भिक्खू तुयट्टंते, रयहरणं सीसए ठवेजाहि ।  
उत्ते व मग्गतो वा, गमगपासे खिससो वा ॥ २९२ ॥  
त्वग्वत्तं वट्टणं शयनमित्यर्थः, वामपासे दाहिणपासे  
वा उवरि हत्थदसं पादमूले वा ठवेति, ए केवलं खिवरणो  
खिसरणो वा पुरओ मग्गओ वा वामपासे ठवेति ।

गाहा—

सो आणाअणवत्थं, मिच्छत्तविराहणं तथा दुविहं ।  
पावति जम्हा तेणं, दोहि ण पासम्मि तं कुजा ॥ २९३ ॥  
तम्हा ताणि खिवरणो खिसरणो वा दाहिणपासे अधोदसं  
करेज्ज ।

गाहा—

वितियपदमणप्पज्जे, करेज्ज अवि को वि नेव अप्पज्जे ।

ओवास असति मूसग, तेणगमादीसु, जाणमवि ॥ २९४ ॥  
नि० चू० ५ उ० । पं० व० ।

रञ्जोहरण-प्रयोजनमाह—

आयाणे निक्खेवे, ठाणानिसीअणतुअट्टसंकोए ।  
पुत्ति पमज्जाट्टा, लिगट्टा चैव रयहरणं ॥ ८१ ५ ॥  
आदाने—ग्रहणे कस्यचित् निक्षेपे मोक्षे स्थाननिषीदन-  
त्वग्वत्तनसङ्कोचनेषु पूर्वम्—आदौ प्रमाज्जनार्थं भूम्यादेर्लि-  
ङ्गार्थं चैव साधो रञ्जोहरणं भवति इति गाथार्थः । पं०  
व० ३ द्वार ।

अविहीए नियंसणुत्तरी परं पहरणदंडंगं वा परिभुंजे  
चउत्थं सहसा रयहरणं खंधे निक्खवइ उवट्टावणं, अंगं  
वा उवंगं वा संवाहावेजा खवणं रयहरणं ! वामुस्संगे  
धेइ चउत्थं । महा० १ चू० ।  
अतुबन्धे रञ्जोहरणं प्राह्यं वर्षासु पादलेखनिका । पं० भा० १  
कल्प ।

रंज-रङ्ग-पुं० । कृपणे, स्था० ५ ठा० ३ उ० ।

रंजय-रङ्ग(क)-पुं० । बलभीपुरवास्तव्ये श्रेष्ठिनि, यो रत्नज-  
टितकङ्कणलुब्धेन बलभीपुरराजेन शिलादित्येन पराभूतः  
गजनीपति म्लेक्षराजमानीय तद्राजविनाशाय निमित्तमभू-  
त् । ती० १६ कल्प ।

रंखोलिर-दोलक-त्रि० । उत्क्षेपके “ रंखोलिरं पट्टोलिरं ”  
पाइ० ना० १८६ गाथा ।

रंग-रङ्ग-न० । नाट्यस्थाने, व्य० ८ उ० । ‘ रायाए रंगोवजीवि-  
याए’ आ० म० १ अ० । मलयुद्धमण्डपे, कल्प० १ अधि० ५  
लाए । रङ्गमण्डपे, “ रंगो पिच्छाभूमि ” पाइ० ना० २७२  
गाथा । रङ्गावयवच्छविचित्ररूपे, दश० २ अ० स्था० वृ० ।  
अपुणि, दे० ना० ७ वर्ग १ गाथा ।

रंगण-रङ्गण-पुं० । रङ्गणं रागस्तद्योगाद्रङ्गणः । जीवे, भ०  
२० श० २ उ० ।

रंज-रञ्ज-धा० । रागे, । रञ्जे रावः ॥ ८ । ४६ ॥ इत्यनेन  
रञ्जेर्यन्तस्य रावादेशो वा । रावेइ । रञ्जेइ । प्रा० ४ पाद ।  
रंजण-रञ्जन-न० । रागे, ज्ञा० १ श्रु० ५ अ० । घटे, दे० ना० ७  
वर्ग ३ गाथा । कुण्डमिति केचित् । दे० ना० ७ वर्ग ३ गाथा ।  
पाइ० ना० २२२ गाथा ।

रंडक-राण्डक्य-पुं० । राण्डकर्यपत्ये, राण्डक्यो नाम भोजः  
कामात् ब्राह्मणकन्यामभिगम्यमानः विनष्टः । ध० १ अधि० ।  
रंडा-राण्डा-स्त्री० । मूषिकपर्यायम्, वाच० । विधवायाम्,  
महा० २ चू० ।

रंडिया-राण्डिका-स्त्री० । व्यभिचारियां स्त्रियाम्, तं० ।

रंडुअं-देशी-रञ्जौ, दे० ना० ७ वर्ग ३ गाथा ।

रंतिदेव-रन्तिदेव-पुं० । चन्द्रवंशे स्वनामख्याते नृपे, “ व्यो  
मचुम्बिशिखरं मन्नेहरं, रन्तिदेवतटिनीतटस्थितम् । अद  
चैत्यमवलोक्य । शैत्यमाशु ददति स्वचक्षुषोः ॥ १५ ॥ ”  
ती० ४३ कल्प ।